

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

DOI: 10.31499/2519-2035.13.2025.344020

УДК 94(3)(477)

Олексій ТРАЧУК,
orcid.org/0000-0003-3490-8626
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту українознавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ)
oleksakolo@gmail.com

ПЛЕМІННІ ГНІЗДА ПОСЕЛЕНЬ СХІДНОТШИНЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ XV–XII СТ. ДО Н. Е.

У цій статті наводяться результати аналізу соціальної організації праслов'ян доби бронзи на основі авторського методу родоплемінної географії. Закартографовано 73 гнізда поселень племен східнотшинецької культури, в тому числі 46 гнізд сосницької культури, локалізованих на території Полісся України і Білорусі. Узагальнюються результати досліджень, що приведені в ряді статей автора, з визначення географії поселень та родоплемінної структури праслов'ян від доби бронзи до середньовіччя. Факти безперервності заселення Українського Полісся від середини II тис. до н.е. праслов'янами, підтверджують актуальність подальших наукових досліджень, як способу життя так і окремих видів їх діяльності.

Ключові слова: праслов'яни, рід, плем'я, гнізда поселень, східнотшинецька і сосницька культури, родоплемінна географія.

Oleksiy TRACHUK,
orcid.org/0000-0003-3490-8626
Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher
of the Research Institute of Ukrainian Studies
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Ukraine, Kyiv)
oleksakolo@gmail.com

TRIBAL CLUSTERS OF SETTLEMENTS OF THE EASTERN TRZCINIEC CULTURE IN THE 15TH–12TH CENTURIES BCE

In the 70s - 80s of the 20th century it was proven that the ancestral homeland of the Slavs is located between the Vistula and the Dnieper in the territory inhabited by the tribes of the Trzciniec-Komariv culture. The Eastern Trzciniec culture occupies the northern part of Ukraine. In the west it borders on the Trzciniec culture of Poland, in the north it passes along the Pripyat and Desna, in the east it captures the lower reaches of the Sejms. The southern border runs along the Vinnytsia - Cherkasy line. In the third quarter of the 2nd millennium BC the ethnic and territorial situation in Ukraine stabilizes within the previously established borders. Nowadays, most archaeologists and linguists believe that the most ancient territory of the Proto-Slavs should be seen in Right-Bank Northern Ukraine and the adjacent area of the Left Bank, that is, precisely where the Eastern Trzciniec culture was widespread, including its Sosnytsia part.

From that time until the Middle Ages, no significant population movements are archaeologically recorded. Geographical research of these territories by B. Rybakov showed that three maps: the Trzciniec, Early Przeworsk and Zarubynets cultures, - and the map of the Slavic culture of the Prague-Korchak type coincided remarkably. Verification of maps of the territories where the settlements of the Proto-Slavic tribes were located from the Late Bronze Age to the Middle Ages is the main idea of this article and a number of previous ones. For this, the author used the method of tribal geography, which is based on the analysis of the social structure of the Proto-Slavs, their division into clan and

tribal communities and confirms the idea that the clan occupied a separate settlement, and the tribe formed a nest of related settlements. The purpose of the current study is to determine the social organization, tribal structure of the Proto-Slavs in the 15th - 12th centuries BC, based on archaeological materials with the involvement of ethnographic and linguistic sources. The object of the study is the social relations of the East-Szynski tribes under the tribal system. The subject of the study is the geography of the settlements of the East-Szynski tribes of the second half of the 2nd millennium BC in Eastern Europe.

The use of registers, records of archaeological monuments and excavation materials by archaeologists in this study allowed us to localize on modern maps the territories of the nests of settlements of related clans that formed the Proto-Slavic tribes. The author mapped 73 nests of settlements of the East-Szynski tribes, including 46 nests of the Sosnytsia culture in the Kyiv, Volyn, Rivne, Zhytomyr and Chernihiv regions of Ukrainian Polissya, as well as in Southern Polissya of Belarus. That is, the territory of the Pripjat basin, which was inhabited by tribes of the East Shtynets culture (and the Sosnytsia culture as its part) is the oldest territory of habitation of the Proto-Slavs.

Conclusions. The mapping of clusters of tribal settlements localized by the author on modern maps of Ukrainian and Belarusian Polissya allows us to record the coincidence of the territories where the Proto-Slavs lived during the Bronze Age, during the time of Herodotus and up to Nestor, which indicates the continuity of the settlement of Ukrainian Polissya by the Slavs, probably by our ancestors. In further research from era to era, the method of tribal geography will contribute to the identification of characteristic features of the social, cultural and economic life of the Slavs.

Keywords: Proto-Slavs, clan, tribe, clusters of settlements, Eastern Trzciniec and Sosnytsia cultures, tribal geography.

Постановка проблеми. У 1958 році вийшла робота Г. Уїллі та Ф. Філліпса, в якій автори відзначають, що археологія та соціальна антропологія досліджують одні й ті ж процеси соціокультурного розвитку, і різниця між ними полягає лише в тому, що антрополог (етнолог) спостерігає самі процеси, в той час як археолог – їх результати, одержувані у вигляді статичних залишків матеріальної культури. Однак на рівні опису (класифікація, систематизація, типологія) різниця між цими дисциплінами зменшується. Оскільки мета типології полягає в «максимальному наближенні типів до поведінкової реальності, то одиницям археологічного опису повинні відповідати одиниці структури організації громад» (родів, племен О.Т.). На наступному етапі, коли виникає необхідність пояснення культурних явищ, археолог не може обійти причини та закономірності розвитку громади. На цьому рівні, наголошують дослідники, «практично зникає межа між археологією і етнологією» (Willey G., Phillips, 1958: 2-4). Ця межа зникає в археології інших держав, але не в Україні.

Перебувати в тій ситуації, яка нині склалася у вітчизняній археології, підкреслює С. Смірнов, уже просто неможливо. Ми навіть не помічаємо, що опинилися в тенетах серйозних суперечностей. З одного боку, в методологічній літературі та підручниках з археології доводимо, що археологічна культура є матеріальним свідченням існування окремого етносоціального організму. З іншого – сприймаємо ідею багатоетнічності археологічних культур; «яскравий приклад цього – черняхівська культура, яка, на загальну думку фахівців, є «витвором» п'яти різних і дуже далеких один від одного етносів – готів, котрі належать до германців, сарматів і пізніх скіфів з іранської родини народів, фракійців..., яких було небагато, але які відіграли найголовнішу цивілізаційну роль, та праслов'ян» (Смірнов 2003, с. 18; Магомедов, 1999: 20-25).

Аналізуючи стан археології, В. Петров зауважує, що за радянської влади: «Місцеві культури визначалися через посилення на імпорти, довізні вироби, торгівлю, культурні впливи або на етнічні переселення, війни й завойовництво, на колонізаційні рухи іранців, кельтів, греків, римлян, готів, гунів і т. д., що

приходили і відходили, заступали одні одних. Подібні погляди зберігаються ще й досі. Згідно з ними відтворюється й історичний процес. Проголошується як незаперечний висновок тезис про зміну одного етносу іншим або про нашарування одної етномовної одиниці на іншу. Уявлення пришельця стає керівним при розв'язанні етногенетичної проблематики» (Петров, 1972: 111).

Після переходу в інший світ окремих подвижників етнічної археології В. Антоновича, В. Хвойки, М. Грушевського, О. Оглоблина, В. Петрова, М. Брайчевського, Б. Тимощука, С. Березанської, В. Барана дослідження давніх слов'ян (крім праць Л. Залізняка) майже припинилися, немає узагальнюючих археологічно-етнографічних праць про слов'ян, подібних до праць Б. Рибаківа. Відсутні також систематичні міждисциплінарні дослідження географії, етнології, історії української мови.

Значна частина археологів погоджується, що найдавніший центр слов'янства розташовувався на території України. Така думка дістала підтримку і серед польських лінгвістів (К. Мошинський), які на основі даних гідронімії та картографії дійшли висновку, що найдавнішою територією слов'янства є та, котру за доби бронзи займали в Україні східнотшинецькі племена (Moszynski, 1957: 205), які є предметом цього дослідження.

Аналіз досліджень. Самостійним народом чи нацією С. Рудницький називав частину людства, «що має певну суму своєрідних, собі тільки притомих прикмет, котрі вяжуть всі індивідами цієї групи в одну цілість». Далі підкреслює дослідник: «Найважливіші між ними це в першу чергу територія, в другу расовість, потім мова, традиція, культура» (Рудницький, 1923а: 24). «Україна обіймає окремий, суцільний простір на півдні Східної Європи, – зазначає С. Рудницький, – і цей простір має цілком певну географічну визначеність». Українці завдяки своїм рисам характеру, вдачі, поведінки, фізіономіки, долі є такими, якими витворилися на тій землі, на якій вони проживають. І сусідні етноси, держави не могли докорінно впливати на них, хоча вплив незначною мірою все ж таки є. Рудницький не лише зробив вагомий внесок у створення наукової географічної термінології, а й звертався також до методологічних проблем географії. У дослідженнях «Завдання географічної науки на українських землях» вчений висловив думку, що «географія є наукою природною й водночас історичною» (Рудницький, 1923b: 8, 285).

Наприкінці ХІХ ст. визначення відомого славіста Л. Нідерле «етнічних кордонів» увійшло в наукову термінологію і стало домінуючим у географічно-демографічному вивченні територіальних меж компактного проживання племен в різних регіонах. У своїх висновках він передовсім зважав на мовний аспект, також враховував інші самотні ознаки. Зокрема, Л. Нідерле присвятив кілька праць походженню населення Карпат та окресленню етнічних меж словаків та українців (Романюк, 2017: 49). Окреме плем'я, зауважує В. Петров, характеризують, поруч з іншими ознаками, як-от власна територія і власне ім'я, також «особливий, лише цьому племені властивий діалект» та «спільні релігійні уявлення (міфологія) і обряди культу» (Петров, 1963: 19).

Географічне дослідження слов'янських територій системно було проведене Б. Рибаківим. Ідея була дуже проста: існують три добротні, уважно складені

різними дослідниками археологічні карти, які мають безпосереднє відношення до слов'янського етногенезу. Це – в хронологічному порядку – карти тшинецько-комарівської культури XV–XII ст. до н.е., ранньопшеворської та зарубинецької культур (II ст. до н.е. – II ст. н.е.) і карта слов'янської культури VI-VII ст. н.е. типу Прага-Корчак. Дослідник здійснив порівняння всіх трьох карт. Першою стала карта слов'янської археологічної культури VI-VII ст., яка значною мірою співпала з картою, ретроспективно відтворюючою історичні відомості літописця Нестора про розселення слов'ян в Європі. Накладання цієї карти на карту пшеворсько-зарубинецької культури (тобто того часу, коли про венедів писали Пліній, Тацит і Птолемей) показує повне їх співпадіння, за винятком окремих відгалужень на карті VI-VII ст. Накладання на ці дві карти слов'янства карти тшинецько-комарівської культури, синхронної відділенню слов'ян від інших індоєвропейців, Б. Рыбаков побачив вражаюче співпадіння всіх трьох карт; особливо повний збіг пшеворсько-зарубинецької з тшинецько-комарівською. Отже, територію племен тшинецької і комарівської культур, на погляд дослідника, «можна визнати одним із перших місць об'єднання і формування праслов'ян, що відділилися і залишилися на цих землях після того, як затихло грандіозне розселення індоєвропейців – «шнуровиків» (Рыбаков, 1981: 206, мал. 54–56). Ці землі означені Б. Рыбаковим дещо туманним словом слов'янська «прабатьківщина».

Аналізуючи географічний розвиток та політичне життя Європи і світу, С. Рудницький дійшов висновку, що тільки національним державам належить майбутнє. Учений вважав, що відсутність власної держави робить націю беззахисною в розв'язанні соціально-економічних, національно-політичних та інтелектуальних проблем. Без незалежної, демократичної національної держави виникають умови для політичного, економічного та культурного гноблення одних народів іншими. Найдоцільнішою формою устрою Української держави він вважав федеративний із автономними українськими землями. Українознавство – шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії. Важливо підкреслити методологічний внесок С. Рудницького в розширення географічного спектра українознавства. Його нині актуальні уявлення щодо функцій географічного знання в системі українознавства мали концептуальний характер: роль і функції географії необхідно тлумачити в найширшому сенсі: в культурологічному, народознавчому та міжнаціональному аспектах; географія є одним із важливих складників людського життя (Рудницький, 1923b: 8).

На основі аналізу географії та родоплемінної структури носіїв археологічних культур чи відомих з писемної історії племен, використовуючи етнографічні і лінгвістичні паралелі та ретроспективи, на наш погляд, можна реконструювати матеріальне, просторове, духовне і соціальне життя племен та їх стосунки із сусідами в певний період часу; дослідити роль правових звичаїв і традицій в культурному житті. Норми родоплемінного права зберігались у народній пам'яті у формі певних психологічних переживань, відчуття правди і усвідомлення обов'язку чинити так, як вказують перевірені віками звичаї предків (Правовий звичай, 2006: 231). Роди і племена, що об'єдналися в союзи

племен, були тісно згуртованими демократичними колективами, що самоуправлялися. У цьому полягала сила родоплемінного ладу. Об'єднуючи колектив племені, родоплемінна організація вела контроль за всім, що знаходилося в межах цього колективу. Стримуючи прояви індивідуалізму, який міг бути не на користь громаді, не сковуючи особисту ініціативу і заповзятливість.

Про родоплемінне звичаєве право, розмірковує А. Першиц: «Плем'я залишалося для людини межею як по відношенню до іноплеменника, так і по відношенню до самого себе: плем'я, рід і їх звичаї були священні і недоторканні, були тією данною від природи вищою владою, якою окрема особа залишалася підпорядкованою в своїх відчуттях, думках і вчинках» (Першиц та ін., 1974: 109). **Нам відомо, що плем'я** було одночасно і господарським, і родинно-побутовим, і ідеологічним колективом. Всі члени племені усвідомлювали свої родинні зв'язки. Плем'я, без втручання держави, брало на себе функцію захисту кожного свого члена. У монографічному дослідженні автором було доведено, що рід займав окреме поселення, а гніздо споріднених поселень утворювало плем'я (Трачук, 2017: 72).

Метод родоплемінної географії підтверджує думку багатьох науковців, що основою племінної структури слов'ян є гніздо родових поселень. Порівняння послідовних різночасових карт дає можливість аналізу сталості території проживання осілих хліборобських племен – праслов'ян та пізніших слов'ян-праукраїнців, які з давніх часів прив'язані до рідної землі-годувальниці, і які готові віддати своє життя за предківську землю, на яку зазіхає ворожий кочівник.

Використання реєстрів, зводів поселень, городищ археологічних культур дозволило локалізувати на сучасних картах гнізда споріднених родів, які формували давньослов'янські племена; на основі соціальної структури і географії племені протягом кількох поколінь дослідити стосунки між родами в середині племені та відносини між спорідненими племенами і їх сусідами (Трачук, 2024а: 183). У попередніх статтях була досліджена племінна структура скіфів-землеробів, скіфів-орачів, неврів, венедів, антів, склавинів і літописних племен (Трачук, 2022а; 2022b; 2022c; 2023а; 2023b).

Мета дослідження – визначення території, встановлення форм соціальної організації суспільства, родоплемінної структури праслов'ян у XV – XII ст. до н.е. на основі археологічних матеріалів із залученням етнографічних та лінгвістичних джерел, а також географії пам'яток східнотшинецьких та соснівських племен.

Виклад основного матеріалу. У третій чверті II тис. до н. е. етнічна та територіальна ситуація в Україні стабілізується в усталених раніше межах. Праслов'янські племена займають правобережний лісостеп та Полісся. Із праслов'янами більшість археологів та лінгвістів пов'язує тшинецько-комарівську спільноту, що в цей період локалізується приблизно на тій же території, що й племена культур шнурової кераміки. Ніяких значних переміщень населення в цей час археологічно не фіксується (Березанська, Отрошенко, 1997а: 413).

Уявлення про тшинецьку і комарівську культури як про праслов'янські, на

думку Б. Рибаківа, «примирює дві гіпотези «прабатьківщини», які змагаються: вісло-одерську і буго-дніпровську, оскільки і тшинецька і пізніша зарубинецько-пшеворська культури захоплюють і область вісло-одерську і ту, що примикає до неї впритул, буго-дніпровську» (Рыбаков, 1979: 208).

Тшинецька культура, яка опинилася в центрі слов'янського етногенезу, викликає обґрунтовану зацікавленість у дослідників. Зокрема, велике значення має встановлення того факту, що північна частина Правобережної України виявилася надзвичайно близькою до тшинецької, тому названа східнотшинецькою. Нині більшість дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, зауважують С. Березанська і В. Отрощенко, «праслов'ян розміщує на всій території тшинецької культури, пов'язуючи їх за доби бронзи з історією та культурою тшинецьких племен. Ареал поширення тшинецької культури розташований між Одером та Середнім Подніпров'ям, утворюючи смугу завширшки 350-400 км» (Березанська, Отрощенко, 1997а: 391).

Польські археологи, на думку дослідників, слушно вважають, що археологічні матеріали дають найвагоміші підстави для реконструкції лінії спадковості від доби бронзи до середньовіччя (Gedl, 1979: 27; Березанська, Отрощенко, 1997а: 391). Підводячи підсумки аналізу номенклатури річок басейну Дніпра, К. Мошинський зазначає, що «саме рясне скупчення назв річок, які вдається пояснити з одного тільки слов'янського лексичного матеріалу, без необхідності залучення аналогічних матеріалів з інших мов, зафіксоване у великому тупому трикутнику між Прип'яттю і південними ділянками Середнього Дніпра, а також безпосередньо на схід звідси (в басейнах Трубіжа і Нижньої Десни)». К. Мошинський також звертає нашу увагу на те, що територія Правобережжя Дніпра на північ від Прип'яті більше тяжіє до південних (українських), найбільш «слов'янських» районів, ніж лівобережна частина (Moszynski, 1957: 205).

В. Георгієв, виходячи з мовних даних, визначає такі етапи якнайдавнішої історії і передісторії слов'янства: у III тис. до н.е. – етап балто-слов'янської спільності; рубіж III-II тис. – перехідний період. Другим перехідним періодом є початок I тис. н.е. Таким чином, майже все II тис. до н.е., тобто бронзовий вік і початок залізного, Георгієв відводить формуванню і розвитку праслов'ян. Б. Горнунг ще більш безумовно говорить про відособлення праслов'ян в середині II тис. до н.е. і прямо пов'язує праслов'ян з тшинецькою і комарівською (розвиненіший варіант тшинецької) культурами (Георгиев, 1958: 218, 224; Горнунг, 1963: 4, 49).

Систематичне вивчення пам'яток тшинецької культури розпочато в 60-ті роки XX ст. розкопками І. Артеменка, М. Воєводського, В. Кропоткіна і С. Березанської (Артеменко, 1962). Узагальнюючих досліджень, присвячених племенам тшинецької культури в її східному ареалі, небагато (Березанская, 1972; Березанская, 1982; Артёменко, 1987; Свешников, 1990). Значно більший інтерес до вивчення тшинецької проблематики проявляється в Польщі (Sulimirski, 1968; Gardawski, 1959; Dąbrowski, 1972; Miśkiewicz, 1978; Taras, 1995; Czebreszuk, 1996; Makarowicz, 1998; 2010; Górski, 2007).

Східнотшинецька культура займає північну частину України. На заході

вона межує з тшинецькою культурою Польщі, на півночі проходить по Прип'яті і Десні, на сході захоплює пониззя Сейму. Південна межа проходить по лінії Вінниця – Черкаси. Дослідники виділяють чотири локальні варіанти: рівненський; прип'ятський; київський і сосницький. Своєрідність сосницьких племен найвиразніша в порівнянні з іншими племенами. Це дало підставу дослідникам бачити в них самостійну культуру (Березанская, 1985: 439). О. Трубачов виділяє кілька локальних груп давньослов'янської мови. Ці мовні групи узгоджуються з виділеними варіантами східнотшинецької культури. Так, західноприп'ятська мовна група відповідає рівненському варіанту; східноприп'ятська – київському варіанту (основний плацдарм стародавнього слов'янства за О. Трубачовим) (Трубачов, 1968: 270-273).

Як окрема група праслов'янських племен тшинецької культури сосницька культура виникає на північному сході та розселяється головним чином у межиріччі Сейму та Дніпра. На сході ці племена межували безпосередньо з фіно-угорським населенням, а на південному сході мали широкі контакти з іраномовними племенами зрубної культури (Березанська, Отрощенко, 1997а: 413). Про сосницький варіант східнотшинецької культури Ф. Філін зауважує, що «в область найдавнішого праслов'янського етногенезу слід включати також і район лівобережного Подніпров'я між Сожем і Десною» (Филин, 1962: 147–148).

У результаті завоювань племена ямної культури розділили трипільські племена на частини. Основна частина трипільців змушена була потіснитися на захід, друга частина – на північний захід, третя – північний схід. В результаті відриву від основної трипільської території на північному заході утворилася група трипільських пам'яток, виділена в городський етап пізнього Трипілля, а на північному сході – постала киево-софіївська група племен (Трачук, 2024b: 83). Різниця в культурі окремих районів Північної України спостерігається вже з кінця трипільської культури. Для цього періоду дослідники трипільської культури, на погляд С. Березанської, виділяють тут три групи племен: кошиловецьку, городську і софіївську. Дві останні по займаній території, в основному, відповідають київській групі племен східнотшинецької культури XV–XII ст. до н.е. У характеристиці останньої зазначалося, що в ній особливо яскраво простежуються традиції трипільської культури, що збереглися в рисах похоронного обряду, самоврядування, керамічних формах і їх орнаменталії (Березанская, 1972: 134). Погляд на карту пізнього Трипілля переконує Б. Рибаківа, в тому, що «область тшинецької культури – частина слов'янської прабатьківщини. Цілком можливо, що певна частина трипільських племен виявилася субстратом виокремлених слов'ян» (Рыбаков, 1981: 204).

Східнотшинецькі племена займалися скотарством і землеробством. Про це свідчать виявлені кістки домашніх тварин, зернотерки, серпи, відбитки зерен на посуді. Хоча етнографічні матеріали свідчать, що при відносно низькому розвитку продуктивних сил жодна з галузей господарства окремо не могла забезпечити існування племен. На бідних землях Полісся крім хліборобства, важливою галуззю їх господарства було скотарство. З фауністичного матеріалу видно, що до складу стада входили: бик, свиня, вівця-коза і кінь. Найбільше, на думку С. Березанської, розводили биків, які були основною робочою худобою, і

корів – головних постачальників м'ясної і молочної їжі. Порівняно багато було свиней. Дрібної рогатої худоби та коней тримали значно менше. Важливо для підтвердження передачі господарських традицій від покоління до покоління, що, на думку С. Березанської, «приблизно таке ж співвідношення домашніх тварин в стаді спостерігається в Північній Україні і в попередні, і в наступні часи. На пізньотрипільських поселеннях Городськ, Троянів і інших, так само як на поселеннях східнотшинецької культури, перше місце займав бик, потім вівця, свиня і кінь» (Березанская, 1972: 178–180).

Протягом другої половини III і в II тис. до н. е. в північних районах України склад стада і кількісне співвідношення в ньому окремих видів залишається, в основному, незмінним. Мабуть, це пояснюється специфічними природними і кліматичними умовами Українського Полісся. В цьому відношенні цікаві також етнографічні дані, що свідчать про те, що навіть в XIX ст. процентне співвідношення стада на Волині зберігається приблизно таким же, яким воно було в епоху бронзи» (Березанская, 1972: 180; Підоплічко 1956: 163) та в епоху міді в трипільських племен.

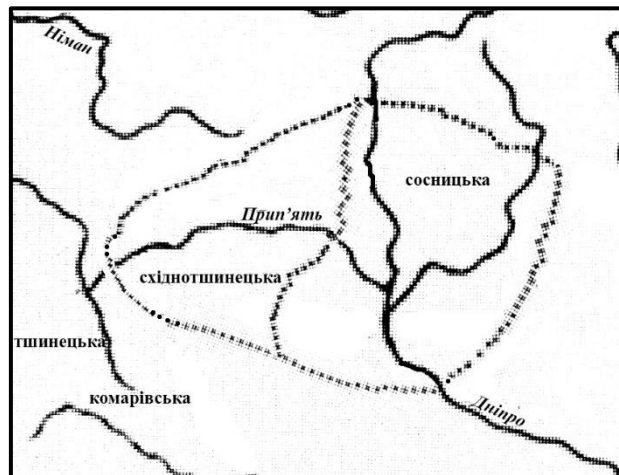

Рис. 1. Карта-схема розташування племен східнотшинецької, сосницької культур XV–XII ст. до н.е.

Таким чином, в даний час більшість археологів і лінгвістів вважає, що найдавнішу територію праслов'ян слід бачити в Правобережній Північній Україні та прилеглій ділянці Лівобережної України, тобто саме там, де була поширена східнотшинецька культура, в тому числі й її сосницький варіант. Однак більшість лінгвістів вважає, що з самого початку слов'янська спільнота мала більш замкнуте ядро і периферію, відкриту різним впливам. Якщо ядро праслов'ян можна пов'язувати з племенами, що населяли Прип'ятський басейн, то в якості слов'янської периферії, ймовірно, можна розглядати комарівську культуру, відкриту з півдня карпато-дакійським впливом; західнотшинецьку культуру, де відчувається німецький мовний вплив; сосницьку групу, відкриту східно-іранським впливом (Рис. 1). Разом з тим, можемо припустити потрійний розподіл слов'янства, вважає С. Березанська, на західне, східне і південне, яке відповідає західнотшинецькій, східнотшинецькій і комарівській культурам (Березанская, 1972: 192–193).

Робота виконана в рамках науково-дослідного проекту НДІ

українознавства КНУ імені Тараса Шевченка «Матеріальні й духовні втрати населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та їх подолання».

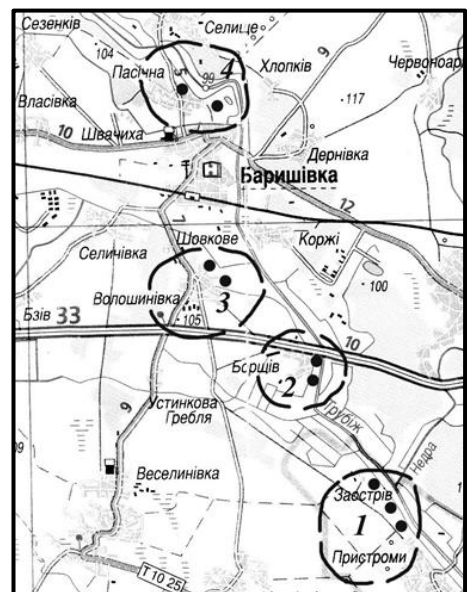
Гнізда поселень східнотшинецької культури. Серед пам'яток східнотшинецької культури Українського Полісся в кількісному відношенні перше місце займають поселення. Їх в кінці ХХ ст. нараховували близько 200. Поселення завжди розташовані поблизу води: на великих річках у заплавах, на піщаних дюнах підвищеннях, на маленьких річках, широких заплав, що не мають, на понижених ділянках берегів (Березанская, 1985: 439). Майже всі східнотшинецькі пам'ятки Білорусі розташовані на піщаних узвишсях серед заплавних боліт великих долин поліських річок або зрідка на мисоподібних виступах річкових терас. Зазвичай, відзначає М. Кривальцевич, висота розташування таких поселень над рівнем заплави в середньому коливалася від 1,5 до 4 м, зрідка – до 6–8 м. Далі білоруський дослідник слушно підкреслює: «Відзначається «гніздовий» спосіб їх розміщення або концентрація в кількості до 5–6 поселень на певних ділянках річки» (Кривальцевіч, 1991: 332).

П. Третьяковим було доведено, що родові та племінні громади слов'ян знайшли своє відображення в такому комплексі археологічних пам'яток, як «гніздо поселень» (Третьяков, 1953: 152–156). Гніздове розташування поселень племен особливо помітне при дослідженні пам'яток України другої половини II тис. до н.е., коли внаслідок демографічних процесів значно зростає щільність населення. Тут гнізда поселень, відмічають С. Березанська та В. Отрощенко, «включали до десяти і більше окремих населених пунктів» (Березанська, Отрощенко, 1997b: 486).

Свідчення щодо родоплемінного ладу можуть дати матеріали поселень та кладовищ (Трачук, 2016: 3–11; Трачук, 2017: 225–274). Повністю розкопане на Чернігівщині поселення Пустинки східнотшинецької культури дозволило С. Березанській встановити, «що якщо на таких поселеннях в середньому знаходилося від 15 до 25 осель, а в кожному житлі (середня площа яких близько 50 м²) проживало 10–12 осіб, то на поселенні типу Пустинки, що, вірогідно, представляє собою родове селище, жило 200–250 осіб» (Березанская, 1972: 188).

Сосницька група племен східнотшинецької культури мала відмінність від інших пам'яток бронзового віку Лівобережної України і близькість до пам'яток комарівської культури. Цю групу племен С. Березанською та І. Артеменком було виділено в окрему сосницьку культуру (Березанская, 1974, 1982; Артеменко, 1987: 106–116). На Переяславщині нам вдалося локалізувати племінні гнізда сосницької культури на берегах р. Трубіж біля сіл: Пристроми, Борщів, Волошинівка, Пасічна (Костенко, 2015: 258–279) (№1–4).

Якщо порівняти кількість поселень у гніздах попередніх племен середньодніпровської культури

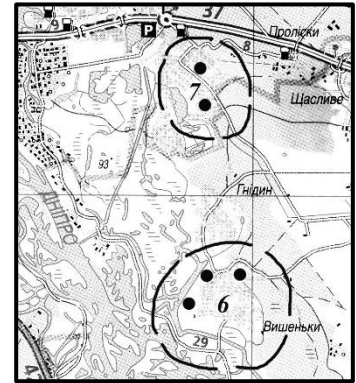
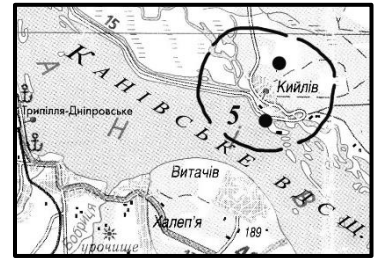

на берегах Трубежу, які, очевидно, брали участь у формуванні сосницьких племен, то можемо відмітити, що їх кількість зменшилась. Було шість – стало чотири (Трачук, 2024b: табл. 1. 20–25).

На лівому березі вище Дніпру в Бориспільському районі біля сіл: Кийлів, Вишеньки розташовувалися два сосницьких гнізда (№5, 6) і одне (№7) біля с. Бортничі (нині в межах м. Києва). На Правобережжі Дніпра нами нанесено на карту три гнізда № 8-10 біля Таценок, Ходосівки та Зозулі.

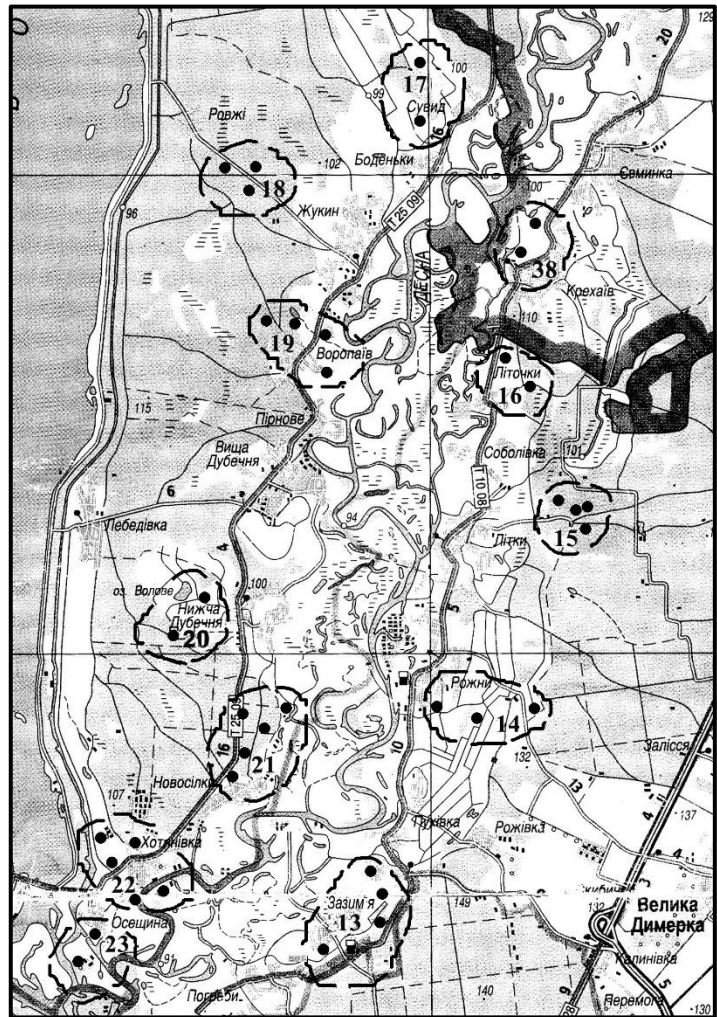
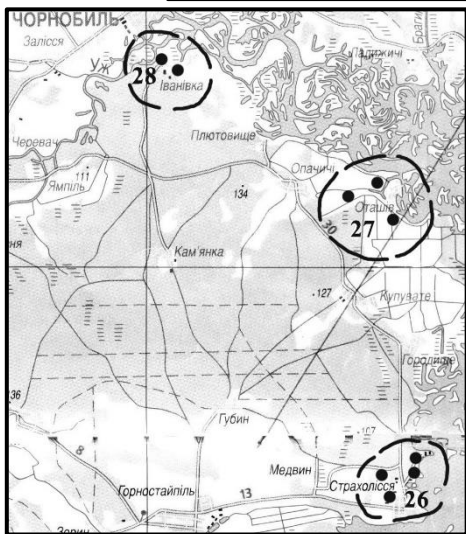
Нові племена, так само як і нові роди, утворювалися постійно шляхом природного розмноження. Спочатку відбувався поступове розселення одноплемінників з перенаселеного центру, який володів великим запасом засобів існування. Оскільки це тривало з року в рік, у деякому віддаленні від початкового місцеперебування племені виростала значна кількість населення. З плином часу виникала відмінність у мові. Потім слідувало роз'єднання і відособлення, хоча території їх межували, між собою. Так створювалося нове плем'я. Цей процес повторювався віками на знову зайнятих територіях так само, як і в старих областях, і був настільки ж природним, як і неминучим результат родоплемінної організації. Коли збільшення населення виснажувало засоби існування, надмірна частина роду йшла на нове місце, де вона легко облаштовувалась завдяки досконалому управлінню кожного самоврядного роду, так само як: будь-якого числа родів, що об'єднувалися в союз. Коли поселення виявлялася перенаселеним, колонізація незайманих земель поширювалася вгору або вниз за течією тієї ж річки і створювалося нове поселення. Так як це повторювалося час від часу, то виникало кілька таких селищ, з яких кожне було незалежне від іншого і представляло собою самоврядну громаду, пов'язану, однак, з іншими в союз чи конфедерацію з метою взаємного захисту від войовничих скотарів. Нарешті, повинні були виникнути міжродові діалектологічні відмінності, і таким чином відбувався їх розвиток і відокремлення в окремі племена (Морган, 1934: 62).

Таким чином, нами локалізовано 28 племінних гнізд Київського варіанту племен сосницької культури (табл. 1.1-28): Пристроми, Борщів V, VI, Волошинівка, Пасічна, Кийлів, Вишеньки, Бортничі, Нещірів, Ходосівка, Зозулі (№1-10); Ясногородка (№11); Гостомель 1,2 (№12); Зазим'я, Рожни, Літки, Літочки, Сувід, Жукин, Воропаїв, Нижня Дубечня, Новосілки,

Хотянівка, Осецина, Соснівка, Тетерівське, Страхолісся, Оташів (№13-28).

Гнізда поселень праслов'ян сосницької культури Середнього та Верхнього Подніпров'я та Подесення (Трачук, 2024а: 196, рис. 1) нами були досліджені раніше. У цьому дослідженні вони уточнюються за новими джерелами. Сосницькі племена являються самою східною частиною племен східнотшинецької культури XV–XII ст. до н.е. Табл.1.1–39, 65–73.

У часи бронзи на слов'янських поселеннях сосницької групи східнотшинецької культури Чернігівщини, зокрема на поселеннях Пустинка та Усове Озеро, суспільні структури здебільшого співіснували по два роди, а відповідно – гніздо (кущ) поселень С. Березанська, на наш погляд, слушно вважає племенем (Березанська, Отрошенко, 1997b: 487).

На Пустинківському поселенні С. Березанській вдалося прослідкувати одну особливість планування: житла компонувалися двома групами. У центрі кожної з груп виявлена культова будівля, а відстань між цими групами була

значно більша, ніж відстань, що розділяє між собою окремі житла. На тому ж Пустинківському поселенні відзначено, що деякі житла разом з розташованими поблизу господарськими будівлями утворюють окремі господарські комплекси, відгороджені від інших таких же господарств, швидше за все, плетеними парканами (Березанська, Отрощенко, 1997а: 430; Березанская, 1982: 103, рис. 29). Вірогідно на цьому поселенні жили два роди.

На Чернігівщині нами локалізовано 10 гнізд сосницької культури. Гнізда Пустинки (29), Новосілки, Радуль (№30), Суслівка (№31), Гапішківка (№32), Синютин, Пекарів (33) розглянуті в попередній статті (Трачук, 2024а: 191–192, табл. 1.30–33). У гнізді Пустинки (№29) збільшилася кількість поселень. Всі ці гнізда нанесено на карту Рис. 2. 29–33, табл. 1. 29–33. В тій же статті в Коропівському та Козелецькому районах локалізовано 5 гнізд поселень Короп, Деснянське, Забілівщина, Курилівка, Крехаїв (Трачук, 2024а: 192, табл. 1.21–25), які в нинішньому дослідженні зафіксовані на Рис. 2. 34–38 і в Табл. 1.34–38.

У домобудівництві Правобережної України східних слов'ян ясно простежуються енеолітичні традиції будівельної техніки трипільських племен. Це, відзначає С. Березанська, «позначилося і в круговому плануванні поселень епохи бронзи, і в поширенні двокамерних жител, і у великій ролі глини, з якої споруджувалися підлоги, стіни, печі та інші частини жител. Для розуміння ролі і сили цих традицій важлив є факт, що вони зберігаються і в наступний період – в ранньому залізному віці» (Березанская, 1982: 114).

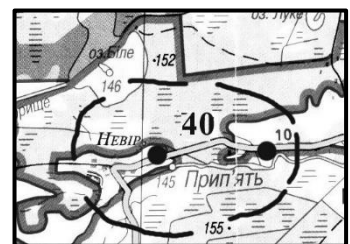
На Житомирщині нами уточнена локалізація племінного гнізда Селець на річці Жерев (№ 39).

У Верхньому Подніпров'ї в попередній статті було локалізовано 9 гнізд поселень соснівської культури, які розташовані на території Білорусі вище впадіння Сожу в Дніпро (Трачук, 2024а: 196, табл. 1.12–20). Вони включені в загальний перелік гнізд поселень східнотшинської культури Табл. 1 та загальну схему Рис. 2 (№ 65–73).

Територія, зайнята прип'ятською групою племен східнотшинської культури, на сході починається в районі впадіння Тетерева в Дніпро. Далі вона займає все узбережжя Прип'яті і пониззя її правобережних і частково лівобережних приток. На заході кордоном прип'ятського варіанту можна вважати Західний Буг в районі Бреста, за яким починається західнотшинська культура (Рис. 1).

На Волині локалізовано 3 гнізда східнотшинської культури: біля с. Невір на р. Прип'ять, біля сіл: Ниці та Солов'ї на р. Турії, біля сіл: Коршів і Сьомаки на р. Черногузка (Рис. 2, табл. 1.40–42).

Рівненська група локалізується в південно-західній частині території, зайнятої племенами східнотшинської культури. Вона розташована між річкою Случ на сході і Західним Бугом на заході. Південна межа проходить

приблизно по лінії Львів – Тернопіль – Хмельницький. Центр рівненської групи племен, на погляд С. Березанської, знаходився в межиріччі Случі, Стиру і Горині. На цій невеликій території відомо близько 40 пам'яток. На півдні рівненська група межує з комарівською культурою (Березанская, 1972: 126).

На Рівненщині локалізовано 5 гнізд поселень біля сіл: Костянець, Липа та Мирогоща, Мости і Святе; біля сіл: Городок, Зозів, Великий Олексин; біля сіл Вілія і Мала Боровиця; Могиляни та Кургани (Рис. 2, табл. 1.43–47).

По одному гнізду нанесено на карти на Хмельниччині в Шепетівському районі біля с. Нетішин на р. Горинь і на Тернопільщині в Кременецькому районі гніздо із двох поселень, що розташовані біля сіл Шумськ і Рохманів на берегах р. Вілія (Рис. 2, табл. 1.48–49).

Східнотшинецькі племена Білорусі. Цивілізований світ для античних істориків був обмежений Середземномор'ям, а за його межами лежали величезні простори, населені народами, яких вони іменували «варварами». У більшості цих народів зберігався первісний родоплемінний лад. Геродот і Страбон відмітили, що в деяких варварських народів існує колективна власність (Першиц та ін., 1974: 11).

Поняття власності в слов'янських народів було нероздільне з уявленням про хатнє вогнище; про приватну власність не знали, всім майном володів спільно рід, або, говорячи точніше, власником було божество хатнього вогню: в ньому, з одного боку, бачили джерело всякого багатства, начало всякого надбання, а з другого боку – шанували в ньому представника спорідненої єдності, найстарішого прабатька. Таке сполучення різних понять закарбувалось і в слові чур; бо інша форма його шур, яка збереглась у назві пращур, указує на предка-засновника роду. Постійне місце проживання, колективна власність, самоврядність слов'янських племен свідчить про відсутність у них майнового розшарування та демократичний лад. Родоплемінний побут, звичаї та колективна власність у слов'ян тримається досить довго, чи не зникають, в залежності від живучості родової свідомості, пам'яті про загальне походження та зв'язки родичів. Організований родовий побут вимагає, щоб із зростанням поколінь не згасала в них жива і ясна свідомість родової власності, щоб у самому побуті були обставини, які постійно підтримували б і освіжали б родову свідомість. Нагадуванням родоплемінного зв'язку могли слугувати могили і

святині предків (Леонтович, 1874: 129–130), структура поселень родів та племен (Трачук, 2019: 41–58).

Структура родових поселень племен східнотшинецької культури України і Білорусі, а також їх зв'язки в просторі і часі є одним із важливих напрямків дослідження родоплемінного ладу праслов'ян доби бронзи.

Матеріали з Білорусії дають підставу відносити пам'ятники лівобережних приток Прип'яті до прип'ятської групи племен (Березанская, 1972: 130). Основні племінні гнізда поселень східнотшинецької культури в басейні Прип'яті розташовані в Берестейській й області в Столинському районі в межиріччі пониззя Горині і Ствіги.

Локалізовані племінні гнізда поселень пронумеровані на представлених фрагментах карт: Бухличі №50 складається із двох поселень; Вікаровичі 1-3 №51 – із п'яти поселень; Отвержичі №52 – із двох поселень, Рубель 1, 2 №53 – із трьох, Велемичі №54 – із двох.

У Лубинецькому, Пінському, Кобринському районах по два поселення в гнізді, в Брестському – три №55-58.

У Мінській області в Любанському районі локалізоване гніздо Озерне 1, 2 племен східнотшинецької культури №59.

У Гомельській області в Житковичському районі північніше Прип'яті біля закартографовано гніздо, що складалося із двох поселень розташованих біля с. Кольна 1, 2 (№60). Східніше в Петриковському районі локалізовано іще одне гніздо біля с. Новосілки на лівому березі Прип'яті №61. У цьому ж районі на правому березі р. Птіч біля с. Слободка Друга Челюшевицька 1, 2 закартографовано гніздо № 62.

Майже всі поселення Прип'ятського Полісся, відзначає М. Кривальцевич, розташовані на піщаних узвишсях серед заплавлених великих долин поліських річок або зрідка на мисоподібних виступах річкових терас. Далі дослідник підкреслює: «Відзначається «гніздовий» спосіб їх розміщення або концентрація в кількості до 5-6 поселень на певних ділянках річки. Наприклад, поселення Ліпляни розташовані поряд одне біля одного, на узвишсях серед розширеної тут болотистої долини Уборті» (Кривальцевіч, 1991: 332).

Саме тут у Лельчицькому районі локалізовано гніздо із п'яти поселень

одного із племен східнотшинецької культури № 63 (Ліпляни 1-3, 5, 6). Східне племінне гніздо на р. Прип'яті закартографовано в Мозирському районі на лівому березі біля сіл Ломаші і Тульговичі №64.

На території Білорусі локалізовано 15 племен (табл. 1.50-64). Разом в Україні та Білорусі – 27 гнізд племен східнотшинецької культури (Рис. 2).

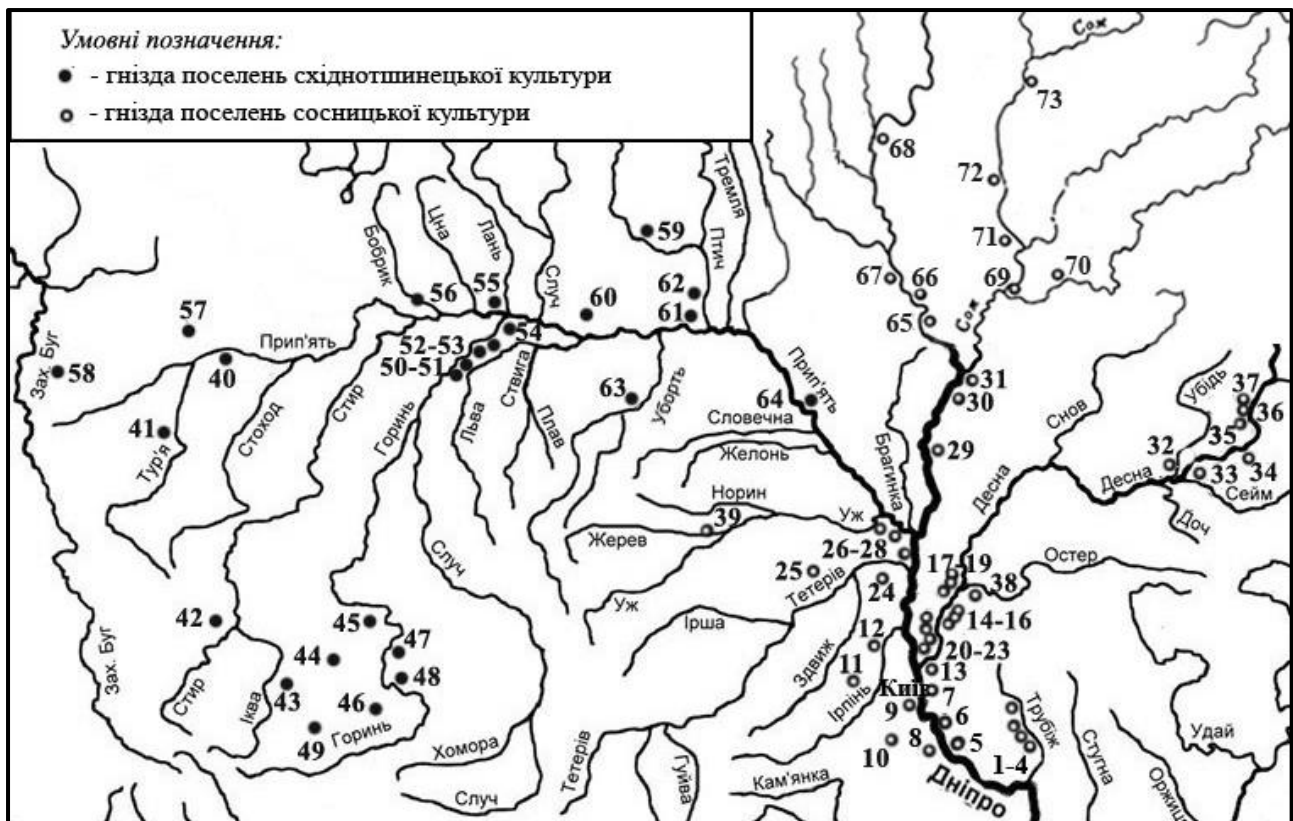

Рис. 2. Схема розташування гнізд поселень племен східнотшинецької та уточненої частини сосницької культур XV–XII ст. до н.е.

Східнотшинецька і сосницька культури					Таблиця 1
№	Населений пункт	Область, Район	Джерела	Річка	К-ть пос
Київ і Київська область (сосницька культура)					
1	Пристроми, Заострів	Переяславський	(Костенко, 2015: 265, рис. 1. 1-3)	Трубіж	3
2	Борщів V, VI	Баришівський	(Костенко, 2015: 266, рис. 1. 4-5)	Трубіж	2
3	Волошинівка	Баришівський	(Костенко, 2015: 266, рис. 1. 9-11)	Трубіж	3
4	Пасічна	Баришівський	(Костенко, 2015: 266, рис. 1. 12, 14)	Трубіж	2
5	Київ	Бориспільський	(Березанская, 1972: рис. 50.95; с. 198, № 55 а-б)	Дніпро	2
6	Вишеньки	Бориспільський	(Березанская, 1972: рис. 50.124; с. 197, № 53 а-в)	Дніпро	3
7	Бортничі	Київ	(Трачук, 2024а: таб. 1.6); Березанская, 1972: рис. 50. 108; с. 197, № 52)	Дніпро	2
8	Нещірів, Таценки	Обухівський	(Березанская, 1972: рис. 50.115; с. 197, № 50, 51)	Стугна	2
9	Ходосівка, Підгірці	Обухівський	(Трачук, 2024а: таб. 1.2); [7, с. 415, к. 13.10, 13]	Сіверка	2

Уманська старовина, вип. 13 / 2025

10	Зозулі, Велика Салтанівка	Фастівський	(Трачук, 2024а: таб. 1.4); (Березанская, 1972: рис. 50.112, 114; с. 197, № 49 а-б]	Стугна	2
11	Ясногородка	Фастівський	(Трачук, 2024а: таб. 1.5); (Березанская, 1972: рис. 50. 89; с.195, № 32 а, б; карта 13. 23, 29-30)	Трубище/ Ірпінь	3
12	Гостомель 1, 2	Бучанський	(Трачук, 2024а: таб. 1.1); (Березанська, Отрощенко, 1997а: 415, карта13.19)	Ірпінь	2
13	Зазим'я І, ур.Станки-І, Савви чина, Осинки І	Броварський	(Трачук, 2024а: таб. 1.36); (Лисенко, 2016: 264-274, №132, 135, 137, 138)	Десна	4
14	Рожни VI, X	Броварський	(Трачук, 2024а: таб. 1.35); (Лисенко, 2016: 265-266, №123, 126)	Десна	2
15	Літки II-III, IV, VI, Парня VI	Броварський	(Трачук, 2024а: таб. 1.34); (Лисенко, 2016: 261-263, № 112, 114, 115, 117)	Десна	4
16	Літочки, Сади І, Заповідник І	Броварський	(Трачук, 2024а: таб. 1.33); (Лисенко, 2016: 256, 257, № 99, 107)	Десна	2
17	Сувід, Боденьки	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.26); (Березан- ская, 1972: рис. 50. 100-101); (Лисенко, 2016: 226, № 12, 16)	Десна	3
18	Жукин І, ур. Олексин Верх, Путілово	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.27); (Лисенко, 2016: 231-232, №26-27, 30)	Десна	3
19	Воропаїв І, ІІ, болото Батич, Пирново	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.28); (Березан- ская, 1972: рис. 50. 94, 102 (2)); (Лисенко, 2016: 232-233, №33, 35-37)	Десна	4
20	Нижня Дубечня ур. Богунове, Печі	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.29); (Лисенко, 2016: 234, №39,43)	Десна	2
21	Новосілки: ур. Вовчиха і Криниця, Окрема Дюна; Нижня Дубечня: Гусениця, Н. Дубечня І	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.30); (Лисенко, 2016: 235-236, № 42, 46-48, 52)	Десна	5
22	Хотянівка: уроч. Кут, Пастка, Піщане; оз. Дальній Глядень, оз. Мормонське	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.31); (Березанская, 1972: рис. 50. 98; с. 197, № 43 а-в); (Лисенко, 2016: 237-238, № 56-60)	Десна	5
23	Осещина	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.32); (Березан ская, 1972: рис. 50.105; с. 197, № 44); (Лисенко, 2016: 239, №65, 68)	Десна	3
24	Соснівка (Феневичі)	Вишгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.6а)	Здвиж	2
25	Тетерівське	Вишгородський	(Березанская, 1972: 196, № 34 а,б)	Тетерів	2
26	Страхолісся	Вишгородський	(Березанская, 1972: рис. 50.81,84; с. 196, № 37 а-г)	Тетерів	4
27	Оташів	Чернобильський	(Березанская, 1972: рис. 50.83; с. 196, № 38 а-в)	Прип'ять	3
28	Янівка/Іванівка	Чернобильський	(Березанская, 1972: рис. 50.79; с. 197, № 41 а-б)	Уж	2
Чернігівська область (сосницька культура)					
29	Пустинки, Мньов	Чернігівський	(Березанская, 1972: рис. 50. 86, 88; с. 194, №2 а-в); (Березанська, Отрощенко, 1997а: с. 415, карта 13. 35, 36)	Пакулька	4
30	Новосілки, Радуль	Чернігівський	(Трачук, 2024а: таб. 1.9); (Березанская, 1972: рис. 50. 78, 97; с. 197 а-в)	Десна	5
31	Суслівка І-ІІІ (ур. Рогове, Колісище, Горбаха)	Чернигівський	(Трачук, 2024а: таб. 1.11)	Сож/ Дніпро	3
32	Гапішківка	Корюківський	(Березанская, 1972: рис. 50.135; с.195, №15а,б)	Убедь/ Десна	2
33	Синютин, Пекарів	Корюківський	(Березанская, 1972: рис. 50. 133; с.195, №6)	Валки/ Десна	2
34	Короп	Коропський	(Трачук, 2024а: таб. 1.24); (Кучинко, 2005: 91, №30-34)	Хворос- тинка	5
35	Деснянське: ур. Затон, Усове, Свердловська та Пузирьова балки	Коропський	(Трачук, 2024а: таб. 1.23); (Кучинко, 2005: 89, рис. 3. 19-22)	Десна	4

Уманська старовина, вип. 13 / 2025

36	Ур. Забілівщина і ур. Березова	Коропський	(Трачук, 2024а: таб. 1.22); (Кучинко, 2005: 88-90 рис. 2. 10, 27)	Десна	2
37	Курилівка: ур. Дубина, Хутори ще, Лугова грива	Коропський	(Трачук, 2024а: таб. 1.21); (Кучинко, 2005: 88-89, рис. 2. 8-9, 17)	Студенка/Десна	3
38	Крехаїв I, II (уроч. Бовтень)	Козелецький	(Трачук, 2024а: таб. 1.25); (Лисенко, 2016: 252-254, №91-92)	Десна	2
Житомирська область (сосницька культура)					
39	Селець	Житомирський	(Березанская, 1972: рис. 50.48; с. 198, № 65 а-б)	Жерев	2
Волинська область (східнотшинецька культура)					
40	Невір, Ветли	Камінь-Кашир.	(Березанская, 1972: рис. 50. 12-13; с. 200 №102)	Прип'ять	2
41	Ниці, Солов'ї	Ковельський	(Кучинко, 2005: 75, к. № 23); (Березанская, 1972: рис. 50. 69)	Турія	2
42	Коршів, Сьомаки	Луцький	(Крушельницька, 1982, рис. 2.129, 135, с. 79-80)	Чорногузка	2
Рівненська область (східнотшинецька культура)					
43	Костянець, Липа, Мирогоща	Дубенський	[Крушельницька, 1982, рис. 2.156-158, с. 85]	Іква	3
44	Мости, Святе	Рівненський	(Кучинко, 2005: 75, карта 29, 32); (Березанская, 1972: с. 199, № 74)	Світенька	2
45	Городок, Зозів, Великий Олексин	Рівненський	Крушельницька, 1982, рис. 2.165-166, 169, с. 86)	Устя	3
46	Вілія, Мала Боровиця	Рівненський	(Березанская, 1972: с. 199, № 76, 77; рис. 61, 62)	Вілія	2
47	Могиляни, Кургани	Рівненський	(Кучинко, 2005: 75, к. № 34, 35); (Березанская, 1972: рис. 50. 64, 65)	Горинь	2
Хмельницька область (східнотшинецька культура)					
48	Нетішин	Шепетівський	(Березанская, 1972: рис. 50.68; с. 200, № 91а-б)	Горинь	2
Тернопільська область (східнотшинецька культура)					
49	Шумськ, Рохманів	Кременнський	(Березанская, 1972: рис. 50.63; с. 199, № 79, 81)	Вілія	2
Білорусь					
Берестейська область (східнотшинецька культура)					
50	Бухличі	Столінський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.48-49)	Горинь	2
51	Вікаровічі 1-3	Столінський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.42-46)	Горинь	5
52	Отвержічі	Столінський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.57, 58)	Горинь	2
53	Рубель 1, 2, Хотамель	Столінський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101. 50-53); (Березанская, 1972: рис. 50. 31-32)	Горинь	3
54	Велемичі, ур.Войчиско	Столінський	(Березанская, 1972: с. 201, № 126 а-б; рис. 50.33)	Горинь	2
55	Лахва, Лахаука	Лунінський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.1, 2)	Прип'ять	2
56	Камень 2, 6	Пінський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.67, 68)	Бобрик	2
57	Вигода 2,4	Кобринський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.82-83)	Мухавець	2
58	Заказанка, Прилуки	Брестський	(Березанская, 1972: рис. 50.3-5)	З. Буг	3
Минська область (східнотшинецька культура)					
59	Озерне 1,2а	Любанський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.6, 7)	Ореса	2
Гомельська область (східнотшинецька культура)					
60	Кольна 1, 2	Житковичський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.31, 32)	Прип'ять	2
61	Новосілки 1, 2	Петриковський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.16, 17)	Прип'ять	2
62	Слободка Друга Челюшчівська 1,2	Петриковський	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.19-20)	Птіч	2
63	Ліпляни 1-3, 5, 6	Лельчицький	(Крывальцэвіч, 1991: мал. 101.25-29)	Уборть	5
64	Ломаші, Тульговічі	Мозирський	(Березанская, 1972: рис. 50.39, 40)	Прип'ять	2
Гомельська область (сосницька культура)					
65	Заспа, Горошков	Речицький	(Трачук, 2024а: таб. 1.12); (Крывальцэвіч, 1991: рис.101.3, 4)	Дніпро	2
66	Річиця, Сензавод	Річицький	(Трачук, 2024а: таб. 1.13); (Крывальцэвіч, 1991: рис.101.5, 6)	Дніпро	2

67	Унориця, Борков	Річицький	(Трачук, 2024а: таб. 1.14); (Кривальцевіч, 1991: рис.101.8, 9)	Дніпро	2
68	Лучин, Ходасовичі	Рогачівський	(Трачук, 2024а: таб. 1.15); (Кривальцевіч, 1991: рис.101.14, 15)	Дніпро	2
69	Гомель (Любни, Новобеліці, Романовичі)	Гомельський	(Трачук, 2024а: таб. 1.16); (Кривальцевіч, 1991: рис.101.18-20)	Сож	3
70	Вілево, Дубовий Лог, Дем'янки	Добрушський	(Трачук, 2024а: таб. 1.17); (Кривальцевіч, 1991: рис.101.21, 22)	Іпуть	3
71	Юрковичі, Прис но, Шерстин	Приснянський	(Трачук, 2024а: таб. 1.18]; (Кривальцевіч, 1991: рис.101.23,24,37)	Сож	3
72	Підлужжя, Бер диж, Городовка	Чечерський	(Трачук, 2024а: таб. 1.19); (Кривальцевіч, 1991: рис.101.27, 28, 35)	Сож	3
Могилівська область (сосницька культура)					
73	Дубно, Стара Кам'янка	Славгородський	(Трачук, 2024а: таб. 1.20); (Кривальцевіч, 1991: рис.101.30)	Сож	2

Висновки. На основі багаторічних розвідок та розкопок археологічних пам'яток Українського Полісся та Південної Білорусі С. Березанської, І. Артеменка, І. Свешнікова, М. Кривальцевича, Ю. Костенка, М. Кучинки, С. Лисенка та інших автором локалізовано 73 гнізда поселень племен східнотшинецької культури, в тому числі 46 уточнених гнізд племен сосницької групи (культури). Результати цієї роботи зведені в Таблицю 1, а також створена загальна карта-схема розташування названих племен XV–XII ст. до н.е. басейнах Середнього і Верхнього Дніпра, Прип'яті, Березини, Сожу, Горині, Десни та інших рік (Рис. 2).

У низці статей автором було досліджено структури поселень слов'ян від доби бронзи до середньовіччя. Розроблені карти гнізд поселень племен середньодніпровської (Трачук, 2024b: 82-95, рис.1) та сосницької археологічних культур доби бронзи (Трачук, 2024а: 180-206, рис. 1), історичних племен доби заліза: неврів, скіфів-орачів, скіфів-землеробів, венедів, антів і склавинів, які опубліковані в журналах «Українознавство». Практично усі схематичні карти дали схожі результати розмежування слов'янських племен, які відповідають розміщенню племен слов'янських археологічних культур на карті Геродотової Скіфії (Рыбаков, 1979: 111, карта). Ніяких значних переміщень населення за цей час археологічно не фіксується, що свідчить про незмінну осілість і збереження територіального розмежування давньоукраїнських племен з часів ранньої бронзи до середньовіччя.

У попередніх дослідженнях виявлено, що до нашого часу на Північній Чернігівщині та Курщині мешкають нащадки літописних сіверян – сіврюки та горюни, що розмовляють на одному із діалектів української мови (Трачук, 2017: 223, рис. 40). За археологічними свідченнями від VII ст. до н. е. до V ст. протягом 12 століть на Курщині, Білгородщині, Брянщині і Орловщині жили північно-східні племена праслов'ян-українців: історичних антів черняхівської (Трачук, 2023а: 84,85), венедів зарубинецької культур III ст. до н. е. – II ст. н. е. (Трачук, 2022а: рис. 15.64, 65) і скіфів-землеробів Геродота (Трачук, 2023b: 51, рис. 22.53–58) та окремі з них (горюни) поширювали на Слобожанщині діалекти української мови. Живучість племінних ознак Б. Рыбаков пояснює,

«пережитками племінної єдності, які в окремих випадках могли дожити... до XIX ст.» (Трачук, 2023b: 84,85).

Значення східнотшинецьких племен в етногенезі Полісся Східної Європи полягає не тільки в тому, що протягом кількох століть вони володіли великими просторами Прип'яті, Верхнього і Середнього Подніпров'я, але і в тому, що наступна історія цієї території – це історія перш за все їх прямих нащадків, які є субстратом генези середньовічних слов'ян – наших предків.

Отже, проведене картографування гнізд поселень племен на сучасних картах Українського Полісся та Південної Білорусі дозволяє зафіксувати збіг територій, на яких проживали праслов'яни за доби бронзи, в часи Геродота і аж до Нестора. Таких результатів ми досягли завдяки використанню методу родоплемінної географії. Цей метод у подальших дослідженнях племен археологічних культур від епохи до епохи сприятиме виявленню характерних рис їх соціального, культурного та економічного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Артамонов, 1949 – Артамонов М. І. Південноподільська експедиція. *АП УРСР*. 1949. Т. 1. С. 257–262.
- Артеменко, 1962 – Артеменко И. И. Поселения среднеднепровской культуры на территории Верхнего Поднепровья. *КСИА*. 1962. Вып. 88.
- Артеменко, 1987 – Артеменко И. И. Культуры позднего бронзового века: сосницкая, комаровская, тшинецкая. *Эпоха бронзы лесной полосы СССР*. Москва, 1987. С. 106–116.
- Березанская, 1972 – Березанская С. С. Средний период среднего бронзового века на Северной Украине. Киев, 1972, 267 с.
- Березанская, 1974 – Березанская С. С. Пустынка. Поселение эпохи бронзы на Днестре. Киев, 1974, 150 с.
- Березанская, 1982 – Березанская С. С. Северная Украина в эпоху бронзы. Киев, 1982, 212 с.
- Березанская, 1985 – Березанская С. С. Восточнотшинецкая культура. Памятники лебедовского типа. *Археология Украинской ССР в трех томах*. Киев, 1985. Т. 1. С. 437–450.
- Березанська, Отрошенко, 1997a – Березанська С. С., Отрошенко В. В. Бронзовий вік. *Давня історія України*. Київ, 1997. Т.1. С. 384–529.
- Березанська, Отрошенко, 1997b – Березанська С. С., Отрошенко В. В. Суспільний устрій. *Давня історія України*. Київ, 1997. Т.1. С. 486–489.
- Георгиев, 1958 – Георгиев В. И. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. Родственные отношения индоевропейских языков. Москва, 1958, 230 с.
- Горнунг, 1963 – Горнунг Б. В. Из предыстории образования общеславянского языкового единства. Москва, 1963, 143 с.
- Костенко, 2015 – Костенко Ю. В. Археологічні пам'ятки Середнього Потрубіжжя. Переяслав-Хмельницький, 2015. 550 с.
- Крывальцэвіч, 1991 – Крывальцэвіч М. М. Тшцінецкая культура. *Археалогія Беларусі: У 4 т. Т. 1*. Минск, 1991. С. 330–340.
- Крушельницька, 1982 – Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза / [Крушельницька Л.І. та ін.]. Київ, 1982. 194 с.
- Кучинко, 2005 – Кучинко М. М. Археологія Волині. Луцьк : Волинська обл. друк., 2005. 202 с.
- Леонтович, 1974 – Леонтович Ф. И. Задружно-общинный характер политического быта древней России. *Журнал Министерства народного просвещения*, С-Петербург, 1874, ч. CLXXIV. С. 120–133.
- Лисенко, 2016 – Лисенко С. Д. Доба бронзи – ранній залізний вік. *Первісна археологія нижнього Подесення*. Київ, 2016. С.138–216.
- Магомедов, 1999 – Магомедов Б. В. Черняхівська культура. Проблема етносу: Автореф. дис.... д-ра іст.наук. Київ, 1999. 32 с.
- Морган, 1999 – Морган Л. Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации. Ленинград, 1934. 350 с.
- Першиц та ін., 1974 – Першиц А. И., Монгайт А. Л., Алексеев В. П. История первобытного общества. Москва, 1974. 223 с.
- Петров, 1963 – Петров В. П. Імена скіфських божеств у Геродота. *Археологія*. 1963. Т. XV. С. 19–32.
- Петров, 1972 – Петров В. П. Етногенез слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика. Київ, 1972. 214 с.
- Підоплічко, 1956 – Підоплічко І. Г. Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР, вип. 2. Київ, 1956. 210 с.
- Усенко, 2006 – Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / за ред. І. Б. Усенка. Київ, 2006.

279 с.

Романюк, 2017 – Романюк Т. Любор Нідерле і розвиток чеської славістики та археології у контексті українського національного поступу. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 21. С. 41–58.

Рудницький, 1923a – Рудницький С. До основ українського націоналізму. 2-е вид. Відень; Прага, 1923. 241 с.

Рудницький, 1923b – Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін, 1923. 290 с.

Рыбаков, 1979 – Рыбаков Б. А. Геродотова Скифия. Москва, 1979. 247 с.

Рыбаков, 1981 – Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва, 1981. 606 с.

Свешніков, 1971 – Свешніков І. К. Культури шнурової кераміки західної частини УРСР *Археологія Української РСР*. т. І. Київ, 1971. С. 293–301.

Смірнов, 2003 – Смірнов С. В. Археологічна культура: суперечливі моменти розробки проблеми. *Археологія*, 2003. 1. С. 7–20.

Трачук, 1916 – Трачук О. Рід та родоплемянний лад у східних слов'ян. *Наукові записки з української історії : зб. наук. статей*. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 39. С. 3–11.

Трачук, 1917 – Трачук О. В. Чорна металургія в соціально-економічному житті східних слов'ян на території України (друга половина V–X ст.). Київ: Вид. О. Філюк, Центр учб. літ., 2017. 308 с.

Трачук, 1919 – Трачук О. В. Племя та родоплемянний лад у східних слов'ян. *Ремесла та промисли Поліської зони*. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Малин. 2019. С. 41–58.

Трачук, 1922a – Трачук О. В. Картографування поселень слов'янських племен зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е. *Українознавство*. 2022a. № 4. С. 65–102. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(85\).2022.268113](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(85).2022.268113)

Трачук, 2022b – Трачук О. В. Локалізація племен неврів і скіфів-орачів у контексті етногенезу східного слов'янства. *Українознавство*. 2022b. № 3. С. 68–103. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(84\).2022.263010](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(84).2022.263010)

Трачук, 2022c – Трачук О. В. Племянні гнізда поселень скіфів-землеробів Лівобережної України. *Українознавство*. 2022c. № 2. С. 32–61. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.2\(83\).2022.258515](https://doi.org/10.30840/2413-7065.2(83).2022.258515)

URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/258515>

Трачук, 2023a – Трачук О. В. Анти і склавини черняхівської культури – предки слов'янських народів Європи. *Українознавство*. 2023a. № 3. С. 85–124. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(88\).2023.288062](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(88).2023.288062)

Трачук, 2023b – Трачук О. В. Племена венедів пізньозарубинецької і київської культур басейну Дніпра та Дону в I–V ст. н. е. *Українознавство*. 2023b. № 2. С. 63–92. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.2\(87\).2023.281494](https://doi.org/10.30840/2413-7065.2(87).2023.281494)

Трачук, 2024a – Трачук О. В. Племена праслов'ян сосницької та лебедівської культур доби бронзи. *Українознавство*. 2024a. № 1, с. 180–206. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308582](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308582)

Трачук, 2024b – Трачук О. В. Середньодніпровські племена XXVI–XVIII ст. до н. е. і їх відношення до загадково зниклих племен пізнього Трипілля. *III Всеукраїнські наукові читання з міжнародною участю «Свою Україну любіть!» (29.06.2023 р., м. Київ, НДІУ). Збірник матеріалів*. Автор-упорядник: Фігурний Ю. С. Київ, 2024b. С. 82–95. URL: https://ndiu.knu.ua/images/vydannia/Zbirnyk_Chytan.pdf

Третьяков, 1953 – Третьяков П. Н. Восточнославянские племена (изд. 2). Москва, 1953. 312 с.

Трубачев, 1968 – Трубачев О. Н. Название рек правобережной Украины. Словообразование, этимология, этническая интерпретация. Москва, 1968. 289 с.

Филин, 1962 – Филин Ф. П. Образование языка восточных славян. Москва, 1962. 296 с.

Gedl, 1979 – Gedl M. Stufengliederung und Chronologie des Graberfeldes des Lausitzer Kultur in Kietrz. *Prace archeologiczne: Zeczytnaukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Warszawa; Krakow, 1979. Zecz. 25–36.

Moszynski, 1957 – Moszynski K. Pierwotny zasieg jezvka praslowianskiego. Wroclaw, Krakow, 1957. 255 str.

Willey, Phillips, 1958 – Willey G., Phillips P. Method and theory in American archaeology. Chicago, 1958. 180 s.

REFERENCES

Artamonov, 1949 – Artamonov M. I. Pivdenноподільська експедиція [South Podolsk Expedition]. *AP URSR*. 1949. Т. 1. С. 257–262 [in Ukrainian]

Artemenko, 1962 – Artemenko I. I. Poseleniya srednedneprovskoi kulturi na territorii Verkhnego Podneprovya [Settlements of the Middle Dnieper culture on the territory of the Upper Dnieper region]. *KSIA*. 1962. Vip. 88 [in Ukrainian]

Artemenko, 1987 – Artemenko I. I. Kultury pozdnego bronzovogo veka: sosnitskaia, komarovskaia, tshinetskaia. [Late Bronze Age cultures: Sosnitskaya, Komarovskaya, Trzcinskaya. Bronze Age of the forest belt of the USSR]. *Epokha bronzы lesnoi polosy SSSR*. Moskva, 1987. S. 106–116. [in Russian]

Berezanskaia, 1972 – Berezanskaia S. S. Srednii period srednego bronzovogo veka na Severnoi Ukraine [The Middle Period of the Middle Bronze Age in Northern Ukraine]. Kiev, 1972, 267 s. [in Ukrainian]

Berezanskaia, 1974 – Berezanskaia S. S. Pustynka. Poselenie epokhi bronzы na Dnepre. [Pustynka. Bronze Age settlement on the Dnieper]. Kiev, 1974, 150 s. [in Ukrainian]

Berezanskaia, 1982 – Berezanskaia S. S. Severnaia Ukraina v epokhu bronzы [Northern Ukraine in the Bronze Age]. Kyiv, 1982, 212 p. [in Ukrainian]

Berezanskaia, 1985 – Berezanskaia S. S. Vostochnotshinetskaia kultura. Pamiatniki lebedovskogo tipa [East Trzyniec culture. Monuments of the Lebediv type]. *Arkheologiiia Ukrainskoi SSR v trekh tomakh*. Kiev, 1985. Т. 1. С. 437–450.

[in Ukrainian]

Berezanska, Otroshchenko 1997a – Berezanska S. S., Otroshchenko V.V. Bronzovyi vik [Bronze Age]. *Davnia istoriia Ukrainy*. Kyiv : Nauk. dumka, 1997. T.1. S. 384–529. [in Ukrainian]

Berezanska, Otroshchenko 1997b – Berezanska S. S., Otroshchenko V. V. Suspilnii ustrii [Social Structure]. *Davnia istoriia Ukrainy*. Kyiv : Nauk. dumka, 1997. T.1. S. 486–489. [in Ukrainian]

Georgiev, 1958 – Georgiev V. I. Issledovaniia po sravnitelno-istoricheskomu iazykoznaniiu. Rodstvennye otnosheniia indoeuropeiskikh iazykov [Research in comparative historical linguistics. Family relations of Indo-European languages]. Moskva, 1958, 230 s. [in Russian]

Gornung, 1963 – Gornung B. V. Iz predystorii obrazovaniia obshcheslavianskogo iazykovogo edinstva [From the prehistory of the formation of common Slavic linguistic unity]. Moskva, 1963, 143 s. [in Russian]

Kostenko 2015 – Kostenko Yu. V. Arkheolohichni pam'iatky Serednoho Potrubizhzhia. [Archaeological monuments of the Middle Ruffia]. Pereiaslav-Khmelnitskyi : FOP Lukashevych, 2015. 550 s. [in Ukrainian]

Krivaltsevich, 1991 – Krivaltsevich M. M. Tshynetskaia kultura [Tshtinet Culture]. *Arkheologiiia Belarusi*: V 4 t. T. 1. Minsk, 1991. S. 330–340 [in Belarus]

Krushelnitska, 1982 – *Arkheolohichni pamiatky Prykarpattia i Volyni doby bronzы ta rannoho zaliza* [Archaeological monuments of the Precarpathian and Volyn regions of the Bronze and Early Iron Ages] / [Krushelnitska L.I. ta in.]. Kyiv, 1982. 194 s. [in Ukrainian]

Kuchynko, 2005 – Kuchynko M. M. Arkheolohiia Volyni [Archaeology of Volyn]. Lutsk : Volynska obl. druk., 2005. 202 s [in Ukrainian].

Leontovich, 1974 – Leontovich F. I. Zadrushno-obshchinnii kharakter politicheskogo byta drevnei Rossii [The friendly-communal character of the political life of ancient Russia]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*, S-Peterburg, 1874, ch. SLXXIV. S. 120–133.[in Russian]

Lysenko, 2016 – Lysenko S. D. Doba bronzы – rannii zaliznyi vik. [Bronze Age – Early Iron Age] // *Pervisna arkheolohiia nyzhnoho Podesennia*. Kyiv, 2016. S.138–216. [in Ukrainian]

Magomedov, 1999 – Magomedov B.V. Chernyakhiv culture. The problem of ethnicity [Chernyakhiv culture. The problem of ethnicity]: Avtoref. dys.... d-ra ist.nauk. Kyiv, 1999. 32 s. [in Ukrainian]

Morgan, 1999 – Morgan L. G. Drevnee obshchestvo ili isledovanie linii chelovecheskogo progressa ot dikosti cherez varvarstvo k tsivilizatsii [Ancient society or a study of the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization]. Leningrad, 1934. 350 s. [in Russian]

Pershits ta in., 1974 – Pershits A. I., Mongait A. L., Alekseev V. P. Istoriia pervobytnogo obshchestva. [History of primitive society]. Moskva, 1974. 223 s. [in Russian]

Petrov, 1963 – Petrov V.P. Imena skifskikh bozhestv u Herodota. [The names of Scythian deities in Herodotus]. *Arkheolohiia*. 1963. T. XV. S. 19–32 [in Ukrainian]

Petrov, 1972 – Petrov V.P. (1972). - [Ethnogenesis of the Slavs. Sources, stages of development and problems]. Kyiv: Nauk. dumka,, 1972. 214 s. [in Ukrainian]

Pidoplichko, 1956 – Pidoplichko I. G. Materialy do vyvchennia mynulykh faun URSR. [Materials for the study of past faunas of the Ukrainian SSR], , vyp. 2. Kyiv, 1956. 210 s. [in Ukrainian]

Usenko, 2006 – Usenko I. B. Pravovyi zvychai yak dzherelo ukrainskoho prava (IX–XIX. st.). [Legal custom as a source of Ukrainian law (9th–19th centuries)] / za red. I. B. Usenka. Kyiv, 2006. 279 s. [in Ukrainian]

Romanyuk, 2017 – Romanyuk T. Liubor Niederle i rozvytok cheskoj slavistyky ta arkheolohii u konteksti ukrainskoho natsionalnogo postupu. [Lubor Niederle and the development of Czech Slavic studies and archaeology in the context of Ukrainian national progress]. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*. 2017. Vyp. 21. S. 41–58 [in Ukrainian]

Rudnytskyi, 1923a – Rudnytskyi S. Do osnov ukrainskoho natsionalizmu. [To the Foundations of Ukrainian Nationalism]. 2-e vyd. Viden; Praha,1923. 241 s. [in Czech]

Rudnytskyi, 1923b – Rudnytskyi S. Ukrainska sprava zi stanovyshcha politychnoi heohrafii. [The Ukrainian case from the perspective of political geography]. Berlin, 1923. 290 s. [in Germ.]

Rybakov, 1979 – Rybakov B. A. Gerodotova Skifiia. [Herodotus' Scythia]. Moskva, 1979. 247 s. [in Russian]

Rybakov, 1981 – Rybakov B. A. Iazychestvo drevnikh slavian. [Paganism of the Ancient Slavs] Moskva, 1981. 606 s. [in Russian]

Sveshnikov, 1971 – Sveshnikov I. K. Kultury shnurovoi keramiky zakhidnoi chasty URSR. [Cord Ware Cultures of the Western Part of the Ukrainian SSR]. *Arkheolohiia Ukrainy RSR*. t. I. Kyiv, 1971. S. 293–301 [in Ukrainian]

Smirnov, 2003 – Smirnov S. V. Arkheolohichna kultura: superechlyvi momenty rozrobky problemy. [Archaeological culture: super-sensitive moments of exploring the problem]. *Arkheolohiia*, 2003. 1. S. 7–20. [in Ukrainian]

Trachuk, 2016 – Trachuk O. Rid ta rodoplemynnyi lad u skhidnykh slov'ian. [Genus and tribal system among the Eastern Slavs]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii : zb. nauk. statei*. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2016. Vyp. 39. S. 3–11 [in Ukrainian]

Trachuk, 2017 – Trachuk O. V. Chorna metalurhiia v sotsialno-ekonomichnomu zhytti skhidnykh slov'ian na terytorii Ukrainy (druha polovyna V–X ct.). [Ferrous metallurgy in the socio-economic life of the Eastern Slavs on the territory of Ukraine (second half of the 5th–10th centuries)]. Kyiv: Vyd. O. Filiuk, Tsentr uchb. lit., 2017. 308 s. [in Ukrainian]

Trachuk, 2019 – Trachuk O. V. Plem'ia ta rodoplemynnyi lad u skhidnykh slov'ian. *Remesla ta promysly Poliskoi zony*. [Tribe and tribal system among the Eastern Slavs. Crafts and trades of the Polesie zone]. // *Remesla ta promysly*

- Poliskoi zony. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. Malyn. 2019. S. 41–58 [in Ukrainian]
- Trachuk, 2022a – Trachuk O. V. Kartohrafuvannia poselen slov'ianskykh plemen zarubynetskoï kultury III st. do n. e. – II st. n. e. [Mapping the settlements of Slavic tribes of the Zarubynets culture of the 3rd century BC – 2nd century AD]. *Ukrainoznavstvo*. 2022a. № 4. S. 65–102 [in Ukrainian] DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(85\).2022.268113](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(85).2022.268113)
- Trachuk, 2022b – Trachuk O. V. Lokalizatsiia plemen nevriv i skifiv-orachiv u konteksti etnogenezu skhidnoho slovianstva. [Localization of the tribes of the Neurs and Scythian plowmen in the context of the ethnogenesis of Eastern Slavs in Ukrainian]. *Ukrainoznavstvo*. 2022b. № 3. S. 68–103 [in Ukrainian] DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(84\).2022.263010](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(84).2022.263010)
- Trachuk, 2022c – Trachuk O. V. Pleminni hnizda poselen skifiv-zemlerobiv Livoberezhnoi Ukrainy. [Breeding nests of Scythian agricultural settlements of Left-Bank Ukraine]. *Ukrainoznavstvo*. 2022c. № 2. S. 32–61 [in Ukrainian] URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/258515>
- Trachuk, 2023a – Trachuk O. V. Anty i sklavy cherniakivskoi kultury – predky slov'ianskykh narodiv Yevropy. [Antes and Sclavines of the Chernyakhiv Culture – Ancestors of the Slavic Peoples of Europe]. // *Ukrainoznavstvo*. 2023a. № 3. S. 85–124. [in Ukrainian] DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(88\).2023.288062](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(88).2023.288062)
- Trachuk, 2023b – Trachuk O. V. Plemena venediv piznozarusynetskoï i kyivskoi kulturbazeinu Dnipra ta Donu v I–V st. n. e. [Venedic tribes of the late Zarubynets and Kyivan cultures of the Dnieper and Don basins in the 1st–5th centuries AD]. *Ukrainoznavstvo*. 2023b. № 2. S. 63–92 [in Ukrainian] DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.2\(87\).2023.281494](https://doi.org/10.30840/2413-7065.2(87).2023.281494)
- Trachuk, 2024a – Trachuk O. V. Plemena praslov'ian sosnytskoï ta lebedivskoi kultur doby bronzy. [Proto-Slavic Tribes of the Sosnytsia and Lebedivka Cultures of the Bronze Age]. *Ukrainoznavstvo*. 2024a. № 1, s. 180–206. [in Ukrainian] DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308582](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308582)
- Trachuk, 2024b – Trachuk O. V. Serednodniprovske plemena XXVI–XVIII st. do n.e. i yikh vidnoshennia do zahadkovo znyklykh plemen piznoho Trypillia. [Middle Dnieper tribes of the 26th–18th centuries BC and their relationship to the mysteriously disappeared tribes of the late Trypillia]. *III Vseukrainski naukovy chytannia z mizhnarodnoiu uchastiu «Svoiu Ukrainu liubit!»* (29.06.2023 r., m. Kyiv, NDIU). Zbirnyk materialiv. Avtor-uporiadnyk: Fihurnyi Yu. S. Kyiv, 2024b. S. 82–95 [in Ukrainian] URL: https://ndiu.knu.ua/images/vydannia/Zbirnyk_Chytan.pdf
- Tretiakov, 1953 – Tretiakov P. N. Vostochnoslavianskie plemena (izd. 2). [East Slavic tribes (2nd ed.)]. Moskva, 1953. 312 s. [in Russian]
- Trubachev, 1968 – Trubachev O. N. Nazvanie rek pravoberezhnoi Ukrainy. Slovoobrazovanie, etimologiya, etnicheskaya interpretatsiya. [Names of the rivers of right-bank Ukraine. Word formation, etymology, ethnic interpretation]. Moskva, 1968. 289 s. [in Russian]
- Filin, 1962 – Filin F. P. Obrazovanie iazyka vostochnykh slavian. [Formation of the language of the Eastern Slavs]. Moskva, 1962. 296 s. [in Russian]
- Gedl, 1979 – Gedl M. Stufengliede rungund chronologiesdes Graberfeldersdes Lausitzer Kulturin Kietrz. [Gradual structure and chronology of the grave field of the Lusatian culture in Kietrz]. *Prace archeologiczne: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Warsaw; Krakow, Zecz. 25–36 [in Poland]
- Moszynski, 1957 – Moszynski K. Pierwotny zasig jezyka praslowianskiego. [The original scope of the Proto-Slavic language]. Wroclaw, Krakow, 1957. 255 p. [in Poland]
- Willey, Phillips, 1958 – Willey G., Phillips P. Method and theory in American archaeology. Chicago, 180 p. [in America].